

KAPCSOLATÁNAK MEGSZÜLETÉSE 80 ÉV ELŐTT

DR. BARTUCZ LAJOS

Előadatott a Magyar Biol. Társaság Embertani Szakosztályának 1958. ápr. 16-i ülésén

1878. márc. 31-én a magyar régészet és embertan szempontjából nagyfontosságú értekezéslet folyt Budapesten, a Nemzeti Múzeum igazgatóságának helyiségében. NYÁRY JENŐ hívására a magyar tudományosság, de legfőképpen a szélesebb értelemben vett történettudományok akkori képviselői közül 23 lelkes ember vett benne részt.¹ A megjelentek közt volt IPOLYI ARNOLD, a magyar miológia kutatója, HENSZLMANN IMRE műtörténész, több ásatás kiváló vezetője, ORBÁN BALÁZS a hazai tájak lelkes kutatója és leírója, az öregebb és fiatalabb NYÁRY, barlangok és sírmezők buzgó feltárói, CSETNEKI JELENIK ELEK, az őstörténeti ásatások példásan lelkiismeretes és pontos vezetője, HAMPEL JÓZSEF, a magyar régészeti tudomány rendszerbefoglalója, HUNFALVY PÁL, a magyar összehasonlító nyelvészet egyik alapítója, SZABÓ JÓZSEF a földtörténet elismert tekintélyű kutatója, a nagysápi koponya diluviális voltának meggyőződéssel hirdetője, a fiatal BALLAGI ALADÁR és még több kiváló magyar elme.

PULSZKY FERENC elnöklete alatt, alapos eszmecsere után, itt öltött először testet egy „Országos Régészeti és Embertani Társulat” alapításának hazánkban is már évek óta vajdúdó gondolata. Mert az a gondolat, hogy az embertani és régészeti tudományok művelésére és népszerűsítésére társaságot kell szervezni, nem volt már ekkor teljesen új hazánkban sem.

A külföld ilyen irányú mozgalmait és létesítményeit;² mint a párizsi és londoni etnológiai társaságok 1839-ben, illetve 1843-ban, a párizsi és londoni antropológiai társaság 1859-ben, illetve 1863-ban, a moszkvai természettudományi, antropológiai és etnológiai társaság 1863-ban, majd a Párizsból 1870-ben elindult embertani és őstörténeti kongresszusok és kiállítások, az 1869—1870-ben Berlinben, Münchenben, Bécsben alapított s az antropológia, etnológia és őstörténet egész körét felölelő társaságok, de még inkább az egyre szaporodó és mindnagyobb feltűnést keltő ősembertani és ősrégészeti leletek fokozódó mértékben felkeltették a magyar tudósok, sőt a művelt közönség érdeklődését is.

Ezért írja PETHŐ GYULA³, TOPINARD könyvének egyik magyar fordítója, VOGT KÁROLY genfi professzornak 1869-ben Budapesten tartott őstörténeti előadásával kapcsolatban, hogy: „akkor villant meg legelőször egy magyar anthropológiai társaság alapításának eszméje is”, ...majd, hogy: „Magyarország fővárosában már akkor is lett volna hálás közönség, mely az új tuda-

¹ Archaeológiai Értesítő, XII. Budapest, 1878, p. 157.

² Martin, R.: Lehrbuch der Anthropologie. 2. Aufl. Jena, 1928, p. 5.

³ Topinard Pál: Az anthropológia kézikönyve. Budapest, 1881. Előszó a magyar kiadáshoz, írta Pethő Gyula.

mány munkásait rokonszenvével támogassa — de nem volt táborkarunk, a mely a vezérletet kezébe vegye.”

Am ha nem is volt még akkor hazánkban vezérkar, akadtak lelkes magyar tudósok, akik a problémát időnként fel-felvetették s nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy magyar régészeti és embertani társaság alapításának és őstörténeti kutatások megindításának ügye az 1870-es évek folyamán több oldalról kiérlelődjék és 1878-ban szervezett formában testet ölthessen. E lelkes előharcosok közül ez alkalommal csupán néhányról emlékezem meg, akik mint a haladó tudomány képviselői kutatni kezdték az ember első nyomait magyar földön, vagy az őstörténeti gondolat kiérlelődését hazánkban elősegítették.

RÓNAY JÁCINT pl. nem volt sem régész, sem antropológus, mégis nagy szerepe volt a magyar elméknek az evolúciós és őstörténeti gondolat befogadására való előkészítésében, sőt bizonyára a magyar barlangkutatások megindulásában is. A szabadságharc leveretése után, angliai száműzetésében közvetlenül ismerkedett meg Lyell, Darwin és Huxley munkásságával, az ősembertani és praehistóriai leletek nagy jelentőségével s így munkáiban hirdetője lett az evolúciós és őstörténeti gondolatnak.

„...tekintélyes tudósok — írja már 1864-ben — kik évekig küzdöttek ellene (ti. az ember diluviális létezésének tana ellen), kénytelenek bevallani: hogy tévedtek, midőn az embernek régiségét földünk felszínére szoríták s lételét néhány évezreddel számíták.”⁴

A M. Tud. Akadémia 1867. novemberi és decemberi ülésein felolvasott székfoglaló értekezésében pedig egyenesen a hazai barlangkutatások megindítására buzdít, amikor hangoztatja, hogy: „Hazánk oly gazdag a negyedrendű őslények maradványaiban és csontbarlangokban, melyek közül némelyek, mint például a biharmegyeiek, oly kitűnő gonddal tanulmányoztattak. Ez állatokkal Európában csaknem mindenütt együtt élt az ősember, csak hazánkban nem volna értelmes tanúja e világnak? A cseppkő feltörése, remélem nálunk is meghozandja az óhajtott eredményt.”⁵

Meg is indult a kutatás csakhamar több oldalról és több irányban.

A lelkes RÓMER FERENC FLÓRIS buzdítására, akit az 1867-es párizsi ősrégészeti kiállítás hatása tett a magyarországi ember őstörténetének kutatójává, LEHOCZKY TIVADAR⁶ obsidián kőszközköket kezd gyűjteni, majd 1869-ben 36 darabból álló gyűjteményét, mely az első praehistóriai gyűjtemény volt Magyarországon, a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta.

THEMAK EDE⁷ 1870—71-ben az igrici csontbarlangban, KOCH ANTAL⁸ a csobánkai, solymári és kiskevélyi barlangokban, RÓTH SAMU pedig a porácsi csontbarlangban keresi az ősember csontmaradványait és kultúrájának nyomait — ha egyelőre eredménytelenül is.

Jóval nagyobb figyelmet keltett MAJLÁTH BÉLÁnak⁹ 1871-ben a Rózsahegy melletti „Baráthegy” barlangban végzett ásatása s arról 1874-ben közölt értekezése, amely szerzőjének a külföldi ősembertani és ősrégészeti irodalomban való megelőző tájékozottságáról tanúskodik.

⁴ RÓNAY JÁCINT: Fajkeletkezés. Pest, 1864. p. 249.

⁵ RÓNAY JÁCINT: Az ősemberek haladása. Székfoglaló értekezés. Pest, 1868. p. 10.

⁶ LEHOCZKY TIVADAR: Adatok hazánk archaeológiájához. Munkács, 1892. p. 4.

⁷ THEMAK EDE: Az igriczi csontbarlangról. Földt. Közl. 1871. p. 146—150.

⁸ KOCH ANTAL: A csobánkai és solymári barlangok. Földt. Közl. 1871. p. 97—105.

⁹ MAJLÁTH BÉLA: Tanulmányok az ember eredeti történetéből. Arch. Közl. 1874

Nem szándékozom ez alkalommal foglalkozni MAJLÁTH értekezésének sok érdekes részletével, az általa kiásott leletek értékelésével, sem azzal a végső állásfoglalásával: „miszerint a baráthegyi barlangnak emberi és állati csontjai együttesen tanúi voltak ama catastróphának, mely a negyedleges korszak élőlényeit a helyenkénti áramlatok hullám sírjába temette.”

Mindeme kérdéseket a magyar antropológia történetéről készülő nagyobb munkámban fogom részletesen tárgyalni. Szorosan mai előadásom keretébe tartozik azonban MAJLÁTH BÉLA lelkes állásfoglalása egy magyar antropológiai társaság ügyében. Tanulmányának bevezetőjében ugyanis elég részletesen foglalkozik az egyetemes antropológia történetével s az addig előkerült ősemberi leletekkel, majd szemrehányóan így kiált fel:

„Ámde ne kérdezze senki, van-e nálunk már ez idő szerint, 1874. évben, antropológiai társulat? — ezt ne kérdezze senki, mert az elsomorító felelet: nincs. — Nem azért mintha leleteink gazdag tárháza nem bírna felmutatni az ősvilág történelméből egy darabka csontot vagy kőtárgyat, van biz abból elég, ott hevernek látatlanul érdek nélkül az őslények csontjai; vannak tudós bűváraink, kik feszült figyelemmel kísérik a külföld tanulmányainak ebbeli vívmányait, szobáikban elrejtőzve, a tudományok színvonalán állva, csak egymást ismerik. De hát miért nincs? — kérdi újból — hát azért, mert nincs. Pedig a magyar cultura tudja, érzi művelődési feladatának nagyságát, a korszak hatásának ki van téve, megérinti azt szárnyaival.”

„Itt az ideje — folytatja szemrehányását MAJLÁTH — hogy e tekintetben is talpra álljunk, hogy reánk ne nyomják a barbárság bélyegét, itt az ideje a megindult árral haladni; s ha annyit áldozunk a mennyit bírunk a népnevelés, a közműveltség terjesztésére, áldozunk egy fillérnyit a tudomány ezen ágának is és *létesítsünk egy antropológiai társulatot*, mely idő múltával maga is járulhasson a tudomány szabadelvű emeléséhez annyival, mint azt a kis Helvétzia évek óta teszi s ne legyünk kénytelenek szemlesütött fővel felelni a feltett kérdésre: „nincs, mert hát nincs.” Tudom, érzem személyem csekélységét, nem is tartozik hiúságom közé elhinni, hogy jelen indítványom viszhangra találjon; de azt erősen akarom reményleni, hogy akad egy jobb, egy nagyobb, tekintélyesebb hangzatú név, a mely életet, testet és lelket ad a most elhangzó eszmének.”

MAJLÁTH BÉLA igazolására és utólagos megnyugtatóra meg kell említenem, egyfelől hogy ásatása, értekezésében közölt adatai és nézetei, valamint a körülöttük kialakult vita, jelentős mértékben járult hozzá ahhoz, hogy az érdeklődés fokozottabb mértékben forduljon az ősembertan és ősrégészet felé; másfelől, hogy teljesedett az az óhaja is, hogy: „tekintélyesebb hangzatú nevek” karolják fel az általa felvetett eszmét.

Ezek közül elsősorban RÓMER FLÓRIST kell említenem. Az ő javaslatára hozta 1874-ben a Stockholmban ülésező nemzetközi ősrégészeti és embertani kongresszus azt az egyhangú határozatát, hogy legközelebbi gyűlését 1876-ban Budapesten fogja tartani. De ő fejtette ki a legnagyobb agitációt is egyfelől őstörténeti vonatkozású cikkeivel, másfelől pedig mint a kongresszus budapesti ülésének szervezésével megbízott főtitkár lankadatlan tevékenységével.

Ebben a szellemi előkészítésben nevezetes szerepet játszott JÓKAI lapja „A Hon” is. Itt jelent meg 1873-ban SCHEIBER „Pro memoria”-ja antropológiai társaság és tanszék ügyében. Itt közölte cikkeit 1875-ben RÓMER FLÓRIS az 1876-os kongresszus előkészítéséről s az ember első nyomairól Magyarországon. De itt jelent meg 1876 júliusában KOSSUTH LAJOS levele

is, melyet ugyan HERMANN OTTÓHOZ intézett, melyben azonban tulajdonképen minden magyar kutatóhoz szólott s a nemzeti kutatásoknak nagy nemzetközi jelentőségét fejtegette.

„Minél szomorítóbb, jóformán mondhatnám minél kétségbeejtőbb — írja KOSSUTH — hazánk államéleti helyzete... annál nagyobb fontossággal bírnak azon tudományos, közművelődési mozzanatok, melyekkel nemzetünk jelesebbjei fajunkkal... a világcultura kerek asztalánál helyet foglalhatnak törekszenek.”

„Meg lehet — írja tovább — én igen feketén látok, de én azon benyomás alatt állok, hogy ezen törekvés sikere csaknem az utolsó reményfonal, mely még jövődövel kecsegtet... de mégis reményfonal, mert ha önöknek ez irányú törekvéseikkel sikerülend fajunkkal oly állást foglaltatni a tudomány köztársaságában, mely hézagot tölt be, egy „raison de être”-t biztosítandóttak világ-culturai szempontból fajunk számára az emberiség rendeltetésének háztartásában: pedig veszni csak annak kell, a minek létezésére nincsen ok.”

Majd hazánk természethistóriai és egyéb tudományos átkutatására és feldolgozására célozva így folytatja:

„Nagyon háládatos munka ez, olyan, mellyel — és sok oknál fogva csakis ezzel — a világculturái áramlatban egyszerre mint tényezők foglalhatunk helyet. Itt s ezzel valóságos hézagot tölthetünk be, mely hézagöltés nemcsak speciális magyar érdekekkel bír, hanem általában a tudomány postulatuma is.”

Ilyen előzmények és szellemi előkészítés után ült össze 1876. szept. 4-én Budapesten a VIII. nemzetközi őstörténeti és embertani kongresszus 138 magyar és 122 külföldi tudós részvételével.

Mellőzöm itt most mind e kongresszus célkitűzéseinek és érdekesebb előadásainak, mind az elhangzott súlyos kritikáknak ismertetését. Csupán annak megemlítésé e szorítokozom, hogy tulajdonképpen e kongresszus keretében és előadásaiban valósult meg először hazánkban a régészet és embertan szorosabb együttműködése s mindkét tudomány további hazai fejlődését is e kongresszus hatása döntötte el.

Ez azonban 1876-ban még csak ad hoc együttműködés volt. Szervezett együttműködéssé a kongresszus után másfél év múlva vált, amikor RÓMER és PULSZKY buzgólkodására 1878. május 12-én az alapszabályokat elfogadták s annak belügyminiszteri jóváhagyása után 1878. november 7-én az új társaság: az „Országos Régészeti és Embertani Társulat” ténylegesen megalakult.

Nem árt, ha mai megemlékezésünk alkalmával még néhány részletre s az első évek munkájára is visszagondolunk.

Érdekes mindjárt az a tény, hogy az alapítók milyen komolyan vették a régészet és embertan együttműködésének megszervezését:

„...az ősrégészetnek és a vele oly szorosan összefüggő embertannak központot adni; ez volt elsősorban az alapítók szándéka” — írja HAMPEL JÓZSEF első főtítkári beszámolójában.¹⁰

Az alapszabályok 3. §-a pedig egyenesen kimondja: „A társulat célja elsősorban az őstörténelemnek és kapcsolatban az embertannak művelése, kifejtése s a hazai közönség körében megkedveltetése...” és csak a 4. §. teszi hozzá, hogy: „A társulat munkakörébe tartozik még a római, a középkori s a magyar régészet is.”

¹⁰ Az Orsz. Régészeti és Embertani Társulat Évk. 1879—1885. Bpest, 1886. p. 3.

Fenti célkitűzésnek megfelelően 4 szakosztályt állítottak fel, ú. m.:

- I. ősrégészeti és embertani,
- II. antik emlékek és éremtani,
- III. magyar emlék-érem-címer-pecséttani és fegyvertani,
- IV. egyházi régészeti szakosztályt.¹¹

A társaság elnökévé PULSZKY FERENCet, másod elnökévé NYÁRY JENŐt, titkárává HAMPEL JÓZSEFet választották és megindult a lelkes munka a legkülönbözőbb irányokban. Először a szakosztályokat szervezték meg. Az ősrégészeti és embertani szakosztály elnöke RÓMER FLÓRIS FERENC és LENHOSSÉK JÓZSEF, előadója pedig CSETNEKI JELENIK ELEK lett.

A tudományos és népszerűsítő munka eleinte a szakosztályokban folyt, később azonban a szakosztályok keretei mindjobban elmosódtak s a társaság működése inkább a havi felolvasó ülésekben fejeződött ki. Jellemző a nagy lelkesedésre és érdeklődésre, hogy az első évben, 1879-ben, 20 előadó 60 előadást, illetve leletbemutatót tartott, a tagok száma pedig elérte a 400-at.

Az ősrégészeti és embertani szakosztályban pl. NYÁRY JENŐ az aggteleki barlangi, Cs. JELENIK ELEK a tököli bronzkori, PULSZKY KÁROLY a lőversenytéri és nógrádmegyei, HAMPEL JÓZSEF és VARASZÉLYI GUSZTÁV a szeged-öthalmi, SZUKÁCS J. pedig RÓTH SAMU égerszögi barlangi ásatásairól számolt be. Ezen ásatások egy része ugyan az antropológiai anyag gyarapodását is jelentette, kifejezetten embertani előadás azonban csak egy hangzott el, mégpedig KÖRÖSI JÓZSEF részéről, aki „a magyarhoni fajok magassági arányáról” értekezett. Ez az előadás egyúttal azt is bizonyította, hogy a társaság alapítói, amikor ott az embertannak otthont adtak, az embertani tudomány egész területére gondoltak.

A második évben, 1880-ban már két embertani előadást tartottak. LENHOSSÉK JÓZSEF: A rendes, rendellenes és eltorzított koponyákról, KELETI KÁROLY pedig: Németországi kutatások a haj és szem színéről és e kutatások folytatásáról Magyarországon címmel tartott előadást.

A harmadik évben, 1881-ben, az embertani előadások száma háromra emelkedett. TÖRÖK AURÉL, kit ez évben neveztek ki a budapesti egyetemre az embertan professzorává, két előadásban mutatkozott be. Egyik az uralvidéki baskirokról, a másik a német régészek és antropológusok regensburgi gyűléséről szólt. LENHOSSÉK JÓZSEF pedig a hazánkban újabban lelt és makrokephal koponyáról értekezett.

A negyedik évben, 1882-ben, sem TÖRÖK AURÉL, sem LENHOSSÉK JÓZSEF nem szerepel az előadók között s embertani vonatkozású előadás csupán egy hangzott el BARNA FERDINÁND nyelvész részéről: A finn-ugor népek fejalkata címmel.

Még rosszabb a helyzet az antropológia szempontjából az ötödik évben, 1883-ban. Ekkor már egyetlen embertani előadást sem tartottak, sőt az év végén TÖRÖK AURÉL, aki 1879 óta volt tag, a társulattól való kilépését is bejelentette.

Megindult tehát a hanyatlás, visszafejlődés, sőt úgy látszik a szétválás is a társaság kebelében. Embertani előadást a következő években sem tartott senki, sőt őstörténeti előadás is alig volt. De lényegesen megcsappant

¹¹ Az Országos Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve. 1879—1885. Bpest, 1886. p. 4.

az előadási kedv és érdeklődés a régészet egyes ágaiban is. Az összelőadások száma az első évi 60-al szemben 1885-ben már 10-re s a tagok létszáma 450-ről 390-re csökkent.

„Míg az első években ezernyi hallgatóságunk volt egy évben — panasz-kodik évi jelentésében az újra titkárrá választott HAMPEL JÓZSEF¹² — addig az idei évben alig néhány százra ment hallgatóink száma.”

HAMPEL JÓZSEF mindent elkövetett, hogy a társaság életét újból fel-lendítse. Régészeti vonalon ez sikerült is neki, embertani vonatkozásban azonban sajnos nem, sőt olyan események következtek be, amelyek a magyar embertannak és régészetnek szépen megindult és nagy reményekkel kecsegtető együttműködésére egyenesen katasztrofális hatással voltak.

Amikor az agilis HAMPEL JÓZSEF 1885 elején átvette az Archaeológiai Értesítő szerkesztését, TÖRÖK AURÉLT is felkérte, hogy a folyóirat „anthro-pológiai rovatában” általánosabb közleményekkel működjek közre. TÖRÖK nagy örömmel vállalkozott is a kedve szerint való felkérésre s hosszú nyílt levélben vázolta álláspontját és programját.¹³

„Nemzetünk polyglott és polygen eredetű vegyületekből állván, — írja Hampelhez intézett levelében — nem is lehet vita tárgya, hogy e népvegyü-lék mai képeének egyes vonásait csak a múltnak s a régmúltnak ismeretével derít-hetjük fel... és arra a kérdésre, hogy voltaképpen mik vagyunk most... csak akkor leszen lehetséges alapos feleletet adni, a mikor már kifürkésztük, hogy mik voltunk annak előtte, melyek voltak eredeti ősi fajvonásaink és melyek amaz új, amaz idegen vonások, a melyek történelmünk folyamában amazokhoz hozzátársultak és azokkal összevegyültek? Ime, mindeme kérdések csakis a hazai archaeológiai bűvárlat kalauzolása mellett oldhatók meg.”

TÖRÖK AURÉL, szakmája iránt való nagy lelkesedésében bizonyára nem sejtette, hogy milyen érzékenységeket érint, amikor PULSZKY FERENC-re hivatkozva érintette a finn-ugor és török-tatár eredet körül folyt egyoldalú nyelvészeti vitát s azt a megjegyzést kockáztatta meg, hogy:

„...nem szabad az anthropológiai bűvárlatban sem a nyelvészetet, mint alapot tekinteni s belőle kiindulólág „post hoc ergo propter hoc” igen kényel-mes, de lényegileg mit sem érő okoskodással élni; a mint már többen így akarták fajunkat anthropológiailag elemezni, midőn mondták: ime ez is, meg ama koponyasajátság is Hunfalvyék finn-ugor elméletének a helyességét bizonyítja. Az ilyesféle okoskodás minden komoly tudományos alapot nél-külöz s legfőlebb szórakoztató elmefuttatásnak mondható.”

TÖRÖK tulajdonképpen az ethnogenetikai tudományos szemléletet akarta a laikus szemlélettel szembeállítani, amikor azt írta, hogy: „nemzetfejlődésünk archaeológiai, anthropológiai, ethnológiai és ethnographiai megállapítása nélkül, egyikünknek vagy másikunknak arczáról a finn-ugor vagy török-tatár eredetet körülbelül csak azon eredménnyel lehetne leolvasni, a mily eredmén-y-nel járt volt a híres Mommsen, mikor a sváb eredetű, de elmagyarosodott derék tudósainknak, néhai Mátrayknak és Érdinknek arczkifejezéseiben a valódi szittya typust vélte fölismerhetni.” A részben tréfás, részben kissé gúnyos szavak azonban nem sejtett vihart keltettek. Az Arch. Értesítő követ-kező 1885. évi áprilisi számában RÉTHY LÁSZLÓ, nem csekély szenvedélytől fűtött fulmináns cikkben válaszolt TÖRÖK nyílt levelére. Rettenetesen fel-

¹² Az Orsz. Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve. 1879—1885. Bp. 1886. pl. 28—29.

¹³ Arch. Értesítő. Új folyam. V. köt. 1. sz. p. 33—36.

háborodott, hogy az embertan részt kér a nemzeteredet problémájának megoldásából s TÖRÖK szavait félremagyarázva és eltúlozva : „álomhüvelyezésnek” nevezte azokat s cikkét e szavakkal végzi :

„DR. TÖRÖK AURÉL jelszavai hívókra találhatnak, én azonban meg vagyok győződve, hogy a craniologia, koponyák és emberereklyék segélyével, e kérdésekre soha, még csak megközelíthető feleletet sem lesz képes adni!”

A súlyos támadásra TÖRÖK is támadással felel :

„ÉN RÉTHY úr kedvéért nem szállhatok le amaz alantos niveaura, hogy vele próbát álljak olyan dolgok rektifikálására, a melyeket én említett nyílt levelemben egy szóval sem mondtam, RÉTHY úr laikus vagdalkozásai nem engem érnek, nem ama nyílt levelemben fajunk anthropológiai bűvárlatáról mondtak érvényét támadják meg, hanem igenis megtámadják a hazai tudományosságot, mindenek előtt pedig az Archaeológiai Értesítő tudományos reputációját Ime azt fájlalom én, — fejezi be válaszáat TÖRÖK — hogy ama lapban, a melyben szerencsém lehetne szaktudományomat képviselni, e szaktudományt éretlen gúny tárgyává teheti egy laikus.”

Kétségtelen, hogy voltak TÖRÖK AURÉL állításaiban túlzások, vagy talán inkább túlszínezések, de lényegében igaza volt, mert tulajdonképen azt vitatta, hogy az ethnogenezis megoldása nem kizárólagos nyelvészeti feladat, hanem a nyelvészet, néprajz, régészet és embertan együttes munkája van csak hivatva a nemzeteredet homályos problémáira fényt deríteni.

Viszont abban RÉTHYnek volt igaza, — ha nem is tudta azt szakszerűen kifejtetni, hogy a 80-as évek elején a craniológia még valóban nem volt abban a helyzetben, hogy a probléma megoldásában komolyabban részt vegyen. Nemcsak azért nem, mert nem volt még hozzá kellő számú hiteles vizsgálati anyaga, hanem főleg azért nem, mert a craniológiai tipológia még csak az első bátortalan lépéseket tette akkor (HOELDER, KOLLMANN) s Európa rassz-anthropológiájának alapjait csak másfél évtized múlva rakta le DENIKER [1899].

Jól látta mindezt maga TÖRÖK AURÉL is. Ezért szorgalmazta oly kiatartóan a különböző régészeti korokból származó koponyák, és csontvázak gyűjtését, ezért szállt vitába KOLLMANNnal a craniológiai tipológia problémájában s ezért vetette bele magát oly szenvedélyesen a craniometria reformjába, amely végül is egyoldalú túlzásokhoz vezette őt.¹⁴

A bennünket itt most érdeklő lényeg azonban az, hogy mindezzel nemcsak teljesen megszakadt a hazai régészet és embertan oly szépen megindult együttműködése, hanem a két tudomány, illetve annak képviselői teljesen el is hidegültek egymástól. A művelt magyar közönség értetlenül áll Töröknek a magyarság problémái szempontjából semmit nem mondó számtáblázataival szemben, a régészek pedig, HAMPELlel az élükön, de sok szomszéd szakmabeli is, azt a teljesen tudománytalan nézetet vallotta : „minek az a sok koponya, elég abból mutatóba egy-kettő is.”

Így telt el közel 3 évtized, mely alatt nemcsak a dilettáns, de a hivatalos ásatások nagy része is, a hiteles koponyák és csontvázak tízezreit pusztították el, mérhetetlen kárára mind a hazai embertannak és régészetnek, mind az egyetemes nemzetközi tudománynak is.

1915-ben megkíséreltem ugyan¹⁵, hogy az akkor még régi nevű „Országos Régészeti és Embertani Társulat”-ban az embertannak a címből és alap-

¹⁴ BARTUCZ LAJOS : A „craniológia pesti reformátora”. Természettud. Közl. 1942.

¹⁵ BARTUCZ LAJOS : Embertan és régészet. Archaeol. Értesítő, 1915.

szabályokból való törlését megakadályozzam s az együttműködést ismét megindítsam. Sajnos nem sikerült. Újabb 10 évnek kellett eredménytelenül elmúlnia, amíg végre 1924-ben a kecskeméti közös régészeti, néprajzi és embertani vándorgyűlésen tartott előadással sikerült a vezető régészek és múzeumigazgatók egy részét, köztük első sorban MÓRA FERENCET, CSALLÁNY GÁBORT, MAROSI ARNOLDOT, RÉH GYULÁT, majd FETTICH NÁNDORT, CSALLÁNY DEZSŐT stb. meggyőzőnöm, hogy az antropológiai anyag hiteles megmentése a hazai régészetnek és ethnogenezis kutatásnak is elsőrangú érdeke.

Így indult meg lassan újból a hiteles embertani anyag gyűjtése a Néprajzi Múzeum keretében és nyílt itt-ott csekély lehetőség arra, hogy a hiteles anyagon végzett embertani vizsgálatok eredményeit legalább kivonatossan közölhessem.¹⁶

Nagyobb lendületű és eredményesebbnek ígérkező változás azonban csak az utóbbi tíz évben következett be, amikor egyfelől a már 4000 darabra szaporodott embertani gyűjtemény a Néprajzi Múzeumból kiválva, NEMESKÉRI JÁNOS vezetése alatt önálló „Embertani Tár”-rá¹⁷ alakulhatott; s amikor másfelől az Archaeológiai Értesítő s méginkább az Acta Archaeologica szerkesztősége — belátván a történeti embertani kutatásoknak a régészet számára is nagy jelentőségét — helyet adott nagyobbblélekzetű, monográfia-szerű embertani tanulmányok közlésére is¹⁸ melyek sorából különösen NEMESKÉRI JÁNOS és LIPTÁK PÁL eredményes működése emelendő ki.

Ezzel újból megindultunk a régészet és embertan szorosabb együttműködésének helyes útján, melyet újabban a szovjet kutatók is mind jobban szorgalmaznak.¹⁹ Ezt az együttműködést kell mind a hiteles anyaggyűjtés, mind a még részletesebb anyagközlés terén megszervezni, fejleszteni, sokoldalúbbá, elmélyültebbé tenni, hogy az majdan minél több gyümölcsöt teremhessen nemcsak a magyar föld, hanem egyes esetekben egész Eurázia, ethnogenetikai problémáinak közös megvilágítása és felderítése terén is.

Nem szabad azonban, hogy ennek az együttműködésnek csupán olyan, akár az embertan részéről elhangzó ígéretek, akár régészeti oldalról felmerülő kívánalmak alkossák az alapját, amelyek rögtöni nagy ethnogenetikai értékű eredményeket ígérnek, vagy kívánnak. Azzal ugyanis legyünk tisztában, hogy az ethnogenezis problémái nagyon is bonyolultak és sokoldalúak. Úgy a régészetben, mint méginkább az embertanban még nagyon sok hiteles koponya- és csontvázanyag gyűjtésére és azoknak módszeres feldolgozására, értékelésére és publikálására, sőt speciális problémák (tipológia, jellegelterjedés, típuselterjedés, típusok és régészeti jellegek kapcsolata, demográfiai viszonyok, az egyes populációk hiteles rasszbeli összetétele térben és időben, azok változása stb.) megoldására van szükség, mielőtt az ethnogenetikai kérdéseket és összefüggéseket komolyabban megközelíthetjük. Mert csak az elején vagyunk még a célhoz vezető útnak, a komolyabb, nehezebb munka ez után következik. Kellően meg nem alapozott korai ígéretekkel vagy kívánalmakkal egyik oldalról se nehezítsük feleslegesen ezt az amúgy is nehéz és felelősségteljes utat.

¹⁶ BARTUCZ LAJOS: Honfoglaláskori magyar koponyák. Budapest, 1926.

¹⁷ NEMESKÉRI JÁNOS: A Természettudományi Múzeum Embertani Tára történeti embertani gyűjteményének gyarapodása az 1950—1954. években. Ann. S. N. 6. (1955).

¹⁸ LIPTÁK, P. et NEMESKÉRI, J.: La bibliographie de l'anthrop. hist. en Hongrie 1946—1955. Crania Hung. T. I. No. 1. 1956.

¹⁹ Szovjetszkaja Ethnographija. 1952. No. 1. Moszkva, 1952.

Bízunk benne, hogy a mai 80 éves évforduló tanúságainak felelevenítése és a Magyar Tudományos Akadémia hathatósabb anyagi és erkölcsi támogatása hozzásegít bennünket ahhoz, hogy vázolt nagy nemzeti és nemzetközi érdekű tudományos feladataink megvalósítását mind az Embertani Szakosztály keretében, mind azon kívül minden vonalon mielőbb és minél nagyobb mértékben elérjük, s ehhez a hazai régészet és embertan együttműködése a jövőben még barátabb, még szorosabb lesz.

WIE ENTSTANDEN DIE ENGEN BEZIEHUNGEN ZWISCHEN ARCHÄOLOGIE UND ANTHROPOLOGIE IN UNGARN VOR 80 JAHREN

von

Dr. L. Bartucz

In diesem Aufsatz werden die Ereignisse, Umstände und Persönlichkeiten erörtert, denen bei der Entstehung des Zusammenwirkens zwischen Archäologie und Anthropologie in Ungarn eine Rolle zukommt. Dieses Zusammenwirken erhielt durch die Gründung des Landesvereins für Archäologie und Anthropologie ein festes Gefüge. Es werden hierbei besonders die grossen Auswirkungen der Vorträge von Károly Vogt und Jácint Rónay, der Vorträge und Bemühungen auf gesellschaftlichem Gebiete von Ferenc Flóris Rómer, der von Béla Majláth, Antal Koch und Samu Róth veranstalteten Ausgrabungen, einer Pro-Memoria von Scheiber, eines Briefes von Lajos Kossuth und des im Jahre 1876 in Budapest abgehaltenen Internationalen archäologischen und anthropologischen Kongresses hervorgehoben. In der weiteren Folge wird die Tätigkeit des Vereins in den ersten Jahren auf dem Gebiete der Anthropologie umrissen und der Angriff von László Réthy gegen Aurél Török geschildert, als dessen Folge Török sich entmutigte, seine Beziehungen zur Archäologie abbrach und sich der Reform der Kraniometrie widmete. Schliesslich werden die Anregungen dargestellt, die seitens des Verfassers selbst in den Jahren 1915 und 1924 erfolgten, um das Zusammenwirken der ungarischen Archäologie und Anthropologie im Interesse der Sammlung eines möglichst grossen authentischen anthropologischen Materials und zwecks Beleuchtung und Lösung der beide Disziplinen gemeinsam interessierenden Probleme neuerlich in die Wege zu leiten. Schliesslich wird über die fortschreitende Verwirklichung dieser Zusammenarbeit zunächst im Rahmen der anthropologischen Kollektion des Budapester Ethnographischen Museums, später im Rahmen der Anthropologischen Sammlung des Naturwissenschaftlichen Museums durch János Nemeskéri und Pál Lipták berichtet.